

ΕΛΕΝΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ &
ΒΙΛΛΥ ΤΣΑΚΩΝΑ

THE IMPORTANCE OF BEING WILDE: ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΓΛΩΣΣΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΧΙΟΥΜΟΡΙΣΤΙΚΩΝ ΑΦΟΡΙΣΜΩΝ ΤΟΥ OSCAR WILDE

1. Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας διερευνούμε τους γλωσσικούς, ιδιαίτερα τους πραγματολογικούς και κεμενογλωσσολογικούς, παράγοντες που καθιστούν τους αφορισμούς ενδιαφέροντες, αξιομνημόνευτους και συχνά χιουμοριστικούς, συμβάλλοντας έτσι στη διάδοσή τους. Συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στους αφορισμούς του Oscar Wilde, ο οποίος εντάσσεται στους πιο δημοφιλείς παραγωγούς τέτοιων κεμένων. Κατά τη Siegel (στον Small 1997: 192-193), οι αφορισμοί του Wilde, αν και ευρύτατα γνωστοί, δεν έχουν συζητηθεί ιδιαίτερα στη σχετική βιβλιογραφία. Τα δεδομένα μας περιλαμβάνουν 206 αφορισμούς, οι οποίοι είτε προέρχονται από κείμενά του είτε αποδίδονται σε αυτόν (βλ. Metcalf 1993, Jeffares και Gray 1995 και Morley χ.χ.). Από αυτούς εστιάζουμε σε 177, οι οποίοι είναι χιουμοριστικοί σύμφωνα με τη Γενική Θεωρία Γλωσσικού Χιούμορ (Attardo 2001).

Στόχος μας είναι να δείξουμε ότι η επιτυχία των αφορισμών αυτών οφείλεται σε τέσσερις παράγοντες: το χιούμορ, τη θεματολογία, τη λακωνικότητα και την αυτονομία τους. Θεωρούμε μάλιστα ότι τα χαρακτηριστικά αυτά είναι αλληλένδετα μεταξύ τους η κοινωνική κριτική στην οποία αποσκοπεί ο Wilde γίνεται ως επί το πλείστον μέσα από το χιούμορ, για το οποίο η συντομία αποτελεί βασικό μηχανισμό προβολής. Τα στοιχεία αυτά συνδυάζονται σε εκφωνήματα που καταλήγουν να κυκλοφορούν αυτόνομα και κατεξοχήν μέσω του προφορικού λόγου. Μας ενδιαφέρει επίσης η διαγλωσσική μεταφορά των αφορισμών στα ελληνικά, με τρόπο που να λειτουργούν αποτελεσματικά σε διαφορετικό κοινωνικό και γλωσσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη σχετική βιβλιογραφία (Müller 2003), ο αφορισμός είναι ένα σύντομο/ συμπυκνωμένο κείμενο (συνχά δεν υπερβαίνει τη μία πρόταση) που προέρχεται από τον γραπτό πεζό λόγο. Δεν έχει φανταστικό

περιεχόμενο ούτε αφηγηματικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί μια *παρατήρηση* ή ένα *σχόλιο* σχετικά με την πραγματικότητα. Το σχόλιο αυτό διαδίδεται *αυτόνομο*, ως επί το πλείστον μέσα από συλλογές και συνήθως χωρίς να παρέχονται πληροφορίες για το αρχικό περιβάλλον εμφάνισής του, από το οποίο έχει αποσπαστεί και το οποίο θα επηρέαζε την ερμηνεία του. Ειδικά, οι αφορισμοί του Wilde ανατρέπουν τις ισχύουσες «γενικές αλήθειες» συνιστώντας ένα είδος *παραδοξολογίας*, η οποία χαρακτηρίζει το σύνολο του έργου του (βλ. Siegel ό.π.). Κατά την Birden (υπό δημ.), φορέας των κοινωνικών αξιών της Βικτωριανής εποχής είναι η συνομιλία (conversational culture). Ο Wilde μάλιστα ανήκει στη λογοτεχνική παράδοση της εποχής, η οποία σατιρίζει αυτές τις αξίες παίζοντας ακριβώς με το ίδιο μέσο, δηλαδή τον λόγο. Επομένως, η σχέση των υπό εξέταση αφορισμών με τον *προφορικό λόγο* είναι σημαντική: ο Wilde δίνει έμφαση στην προφορικότητα και δείχνει σαφή προτίμηση για τη διατύπωση κριτικής μέσα από τον μονόλογο και τον διάλογο (Small 1993: 168).

2. Χιούμορ και θεματολογία

Σύμφωνα με τη *Γενική Θεωρία Γλωσσικού Χιούμορ* (Attardo 2001), το χιούμορ περιγράφεται ως αντίθεση ανάμεσα σε δύο γνωστικά σχήματα (script opposition), συνίσταται δηλαδή στην *ασυμβατότητα* (incongruity) ανάμεσα στο πραγματικό και το μη πραγματικό ή, αλλιώς, στην αναντιστοιχία ανάμεσα στο τι αναμένεται σε μια κατάσταση ή σε ένα κείμενο και στο τι εμφανίζεται να ισχύει. Έτσι, προκειμένου ένα κείμενο να χαρακτηριστεί χιουμοριστικό θα πρέπει να είναι συμβατό με δύο γνωστικά σχήματα (scripts), τα οποία παρουσιάζουν συγχρόνως αντίθεση μεταξύ τους (opposition) και μερική αλληλοεπικάλυψη (overlapping). Η ίδια θεωρία προτείνει έξι *γνωστικές παραμέτρους* (knowledge resources) βάσει των οποίων αναλύεται και περιγράφεται το χιούμορ. Οι παράμετροι είναι οι εξής: η γνωστική αντίθεση (script opposition, ΓΑ)· ο λογικός μηχανισμός (logical mechanism, ΛΜ), δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο συνδυάζονται τα γνωστικά σχήματα· η κατάσταση (situation, ΚΑ), δηλαδή τα πρόσωπα, τα αντικείμενα, οι δραστηριότητες, ο τόπος και ο χρόνος στα οποία αναφέρεται το εκφώνημα· ο στόχος (target, ΣΤ) εις βάρος του οποίου στρέφεται το χιούμορ (εδώ είναι τα κοινωνικά ήθη και άνθρωποι της εποχής του Wilde, αλλά και της σημερινής εποχής)· η κειμενική στρατηγική (narrative strategy, ΚΣ), δηλαδή το είδος και η οργάνωση του χιουμοριστικού κειμένου (εδώ έχουμε το κειμενικό είδος του *αφορισμού*)· και η γλώσσα (language, ΓΛ), δηλαδή η συγκεκριμένη γλωσσική κωδικοποίηση από την οποία προκύπτει το χιούμορ (βλ. επόμενη ενότητα). Τα ακόλουθα παραδείγματα αναλύονται βάσει αυτών των παραμέτρων (βλ. υποσημειώσεις):

(1α) The English public takes no interest in a work of art until it is told

that the work in question is immoral.

(1ε) Το αγγλικό κοινό δεν δείχνει κανένα ενδιαφέρον για ένα έργο τέχνης μέχρι να πληροφορηθεί ότι το εν λόγω έργο είναι ανήθικο¹.

(2α) Fashion is a form of ugliness so intolerable that we have to alter it every year.

(2ε) Η μόδα είναι ένα τόσο ανυπόφορο είδος ασχήμιας που πρέπει να την αλλάζουμε κάθε χρόνο².

(3α) Examinations consist of the foolish asking questions the wise cannot answer.

(3ε) Οι εξετάσεις συνίστανται στο να θέτουν οι ανόητοι ερωτήσεις που δεν μπορούν να απαντήσουν οι νοήμονες³.

(4α) There is much to be said in favour of modern journalism. By giving us the opinions of the uneducated, it keeps us in touch with the ignorance of the community.

(4ε) Πολλά μπορούν να ειπωθούν υπέρ της σύγχρονης δημοσιογραφίας. Με το να μας παρέχει τις απόψεις των αμόρφωτων, μας κρατά ενήμερους για την άγνοια του συνόλου⁴.

Ο Wilde γελοιοποιεί αντιλήψεις και τρόπους ζωής που πρωτοεμφανίζονται με την εποχή που έζησε, αλλά παγιώνονται κατά τον 20^ο αιώνα (Small 1993: 169). Με άλλα λόγια, για τη σύγχρονη κοινωνία, ο στόχος (ΣΤ) και η κατάσταση (ΚΑ) των αφορισμών παραμένουν σταθερά, το περιεχόμενο των αντιτιθέμενων γνωστικών σχημάτων (ΓΑ) αναγνωρίσιμο και επίκαιρο και μεταβάλλεται μόνο ο βαθμός παγίωσης των χαρακτηριστικών αυτών.

3. Η γλωσσική μορφή των αφορισμών και η διαγλωσσική τους μεταφορά

Οι αφορισμοί είναι σύντομα κείμενα, τα οποία σχολιάζουν την πραγματικότητα χωρίς εκτενείς περιγραφές και αναφορές. Η λακωνικότητα αυτή διευκολύνει σημαντικά την απομνημόνευση και την αναπαραγωγή τους σε ποικίλες περιστάσεις, συμβάλλοντας καθοριστικά στη διάδοσή τους. Επιπλέον, η συντομία καθιστά τους αφορισμούς ιδιαίτερα πρόσφορους για την εμφάνιση χιούμορ, δεδομένου ότι αποτελεί κύριο γνώρισμα του χιουμοριστικού λόγου. Ειδικότερα, η συντομία διευκολύνει τη γνωστική επεξεργασία του χιούμορ και, ως εκ τούτου, αυξάνει την

1. ΓΑ: ένα έργο τέχνης είναι ενδιαφέρον για την καλλιτεχνική του αξία/ για την ανηθικότητά του, ΛΜ: λανθασμένος συλλογισμός, ΚΑ: καλλιτεχνική κριτική, ΣΤ: φιλότεχνο κοινό, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και ανάμειξη επιπέδων ύψους.

2. ΓΑ: η μόδα βασίζεται στην ομορφιά/ ασχήμια, ΛΜ: αντίφαση, ΚΑ: κριτική για τη μόδα, ΣΤ: μόδα, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία.

3. ΓΑ: οι καθηγητές γνωρίζουν, οι μαθητές αγνοούν/ οι μαθητές γνωρίζουν, οι καθηγητές αγνοούν, ΛΜ: αντιστροφή ρόλων, ΚΑ: κριτική για την εκπαίδευση, ΣΤ: εκπαιδευτικό σύστημα, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και ανάμειξη επιπέδων ύψους.

4. ΓΑ: οι δημοσιογράφοι γνωρίζουν/ αγνοούν, ΛΜ: υπερβολή, ΚΑ: κριτική για τον τύπο, ΣΤ: δημοσιογράφοι, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία.

απόλаныή του (humor appreciation· βλ. Attardo κ.ά. 1994: 39 και Attardo 1997: 407). Άρα η συνοπτική διατύπωση ενισχύει το χιουμοριστικό αποτέλεσμα:

(5α) The old-fashioned respect for the young is fast dying out.

(5ε) Ο παραδοσιακός σεβασμός προς τους νέους είναι υπό εξαφάνιση στις μέρες μας⁵.

(6α) The play was a great success, but the audience was a failure.

(6ε) Η παράσταση ήταν μεγάλη επιτυχία, αλλά το κοινό ήταν αποτυχία⁶.

(7α) I can resist everything except temptation.

(7ε) Μπορώ να αντισταθώ στα πάντα εκτός από τον πειρασμό⁷.

Πέρα από τη συντομία, και η αυτονομία των αφορισμών συμβάλλει καθοριστικά στον διαχρονικό τους χαρακτήρα, εφόσον η αναγνώστρια/ ακροάτρια δεν υποχρεώνεται να τους ερμηνεύσει με βάση ένα συγκεκριμένο κειμενικό περιβάλλον, αλλά με βάση τη γενική γνώση για τον κόσμο που διαθέτει.

Κατά τη διαγλωσσική μεταφορά των χιουμοριστικών αφορισμών, θεωρούμε ότι αυτά τα δύο χαρακτηριστικά τους, η αυτονομία και η συντομία, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η μεν αυτονομία μπορεί να λειτουργήσει ταυτόχρονα απελευθερωτικά και περιοριστικά για τη μεταφράστρια. Απελευθερωτικά, γιατί δεν ενδιαφέρει η συνοχή του αποσπάσματος με το ευρύτερο κείμενο στο οποίο το απόσπασμα αυτό εντάσσεται. Περιοριστικά, γιατί η αποτελεσματικότητα του αφορισμού εξαρτάται από τα ιδιαίτερα γλωσσικά και κειμενικά χαρακτηριστικά του.

Επιχειρώντας να αποδώσουμε τους αφορισμούς αυτούς από τα αγγλικά στα ελληνικά, παρατηρούμε ότι, σε αρκετές περιπτώσεις, η συντομία στη διατύπωση επιτυγχάνεται χάρη σε συγκεκριμένους μηχανισμούς που άλλοτε διαφέρουν και άλλοτε συμπίπτουν στις δύο γλώσσες. Συγκεκριμένα, διαπιστώνουμε τα εξής:

α) Σε αντίθεση με τα αγγλικά, στα ελληνικά εμφανίζεται μια προτίμηση για τις ονοματικές φράσεις αντί των ρηματικών:

(8α) To lose one parent may be regarded as a misfortune ...to lose both looks like carelessness.

(8ε) Η απώλεια ενός γονιού μπορεί να θεωρηθεί ατυχία. Η απώλεια και των δύο δείχνει απροσεξία⁸.

Η προτίμηση των ονοματικών φράσεων («η απώλεια» αντί του «το να χάσει

5. ΓΑ: ο σεβασμός για τους μεγάλους/ για τους νέους, ΛΜ: αντιστροφή ρόλων, ΚΑ: κοινωνική κριτική, ΣΤ: κοινωνικές σχέσεις, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία, παραλλαγή παγιωμένης έκφρασης και ανάμιξη επιπέδων ύψους.

6. ΓΑ: η επιτυχία της παράστασης εξαρτάται από τους συντελεστές της/ από το κοινό της, ΛΜ: αντιστροφή ρόλων, ΚΑ: καλλιτεχνική κριτική, ΣΤ: θεατρικό κοινό, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και παραλληλισμός.

7. ΓΑ: ο άνθρωπος οφείλει να αντιστέκεται κατεξοχήν στους πειρασμούς/ αντιστέκεται σε οτιδήποτε πλην του πειρασμού, ΛΜ: αντίφαση, ΚΑ: χαρακτήρας του Wilde, ΣΤ: Wilde, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία.

8. ΓΑ: τα παιδιά δεν φέρουν/ φέρουν ευθύνη για την απώλεια των γονιών τους, ΛΜ: υπερβολή, ΚΑ: κοινωνικές σχέσεις, ΣΤ: ορφανά, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και παραλληλισμός.

κανείς...») συντελεί στη λακωνικότητα της διατύπωσης.

β) Το σχήμα του *παραλληλισμού* σε ορισμένους αφορισμούς (παρ. 6, 8, και 9) αφενός χρησιμοποιείται για έμφαση, αφετέρου ωθεί τον αποδέκτη να αναζητήσει ανάμεσα στις παράλληλες δομές σχέσεις σε επίπεδο σημασίας. Πρόκειται συνήθως για σχέσεις ομοιότητας/ συνωνυμίας ή αντίθεσης ανάμεσα στα δομικά παράλληλα μέρη. Έτσι, η συντακτική και ρυθμική ομοιότητα φέρνει στο προσκήνιο και τονίζει τη χιουμοριστική αντίθεση (ΓΑ) που εντοπίζεται στο περιεχόμενο και, επομένως, είναι σημαντικό να διατηρείται στο κείμενο-στόχο (γενικά για τον παραλληλισμό, βλ. μεταξύ άλλων Jakobson 1981 και Short 1996· ειδικά για τον παραλληλισμό ως χιουμοριστικό μηχανισμό, βλ. Τσάκωνα 2004: 165-167):

(9α) If one plays good music, people don't listen and if one plays bad music, people don't talk.

(9ε) Όταν παίζεις καλή μουσική, κανείς δεν ακούει και όταν παίζεις κακή μουσική, κανείς δεν μιλά⁹.

γ) Οι χιουμοριστικοί αφορισμοί του Wilde συχνά θυμίζουν παγιωμένες εκφράσεις και προκύπτουν από την *παραλλαγή* τους (βλ. Pearson στον Nicholls 1980: 45). Οι παροιμίες, τα κλισέ και γενικά τα «ρητά» κοινής χρήσης που έχουν καθιερωθεί στην προφορική συνομιλία έχουν ιδιαίτερο γλωσσικό και πολιτισμικό βάρος και η αξιοποίησή τους για την παραγωγή χιούμορ είναι εξαιρετικά συνήθης στα ελληνικά (Antonopoulou 2002 και Τσάκωνα 2004: 207-210). Επομένως, στη διαγλωσσική μεταφορά των αφορισμών παίζουν σημαντικό ρόλο εκφράσεις με υψηλό βαθμό συμβατικότητας (conventionalization) μέσα στο πολιτισμικό σύστημα της γλώσσας-στόχου:

(10α) The amount of women in London who flirt with their own husbands is perfectly scandalous. It looks so bad. It is simply washing one's clean linen in public.

(10ε) Ο αριθμός των γυναικών στο Λονδίνο που φλερτάρουν με τους ίδιους τους συζύγους τους είναι σκανδαλώδης. Κάνει πολύ άσχημη εντύπωση. Είναι ακριβώς σαν να βγάζουν τα πλυμένα τους στη φόρα¹⁰.

Έτσι, οι χιουμοριστικοί αφορισμοί λειτουργούν ουσιαστικά ως σχόλιο επί του εαυτού τους, «ανακνικλώνοντας», κατά τη διατύπωση του Redfern, «τα αυτόματα στοιχεία της γλώσσας» (1997: 267· βλ. επίσης παρ. 5 «ο σεβασμός προς τους νέους»). Η σημασία της προσαρμογής των αφορισμών με βάση τα «αυτόματα στοιχεία» της γλώσσας-στόχου είναι επομένως εμφανής.

δ) Τόσο στους χιουμοριστικούς αφορισμούς όσο και γενικότερα στα κείμενά

9. ΓΑ: οι άνθρωποι μιλούν όταν πρέπει να ακούσουν/ οι άνθρωποι δεν μιλούν όταν δεν πρέπει να ακούσουν, ΛΜ: αντιστροφή, ΚΑ: κριτική για το μουσικόφιλο κοινό, ΣΤ: μουσικόφιλο κοινό, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και παραλληλισμός.

10. ΓΑ: φυσιολογικό/ σκάνδαλο, ΛΜ: αντίφαση, ΚΑ: κριτική για τον γάμο, ΣΤ: παντρεμένες γυναίκες, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και παραλλαγή παγιωμένης έκφρασης.

του, ο Wilde «παίζει» με την αντίθεση ανάμεσα στο ασήμαντο και το σοβαρό/σημαντικό, χρησιμοποιώντας επίσημο ύφος (formal style/high register), για να αναφερθεί σε «ασήμαντα» πράγματα. Στα ελληνικά επίσης (βλ. Antonopoulou 2004 και Τσάκωνα 2004: 189-200), ένας από τους βασικούς μηχανισμούς παραγωγής χιούμορ και ειρωνείας είναι η *ανάμειξη επίσημου και οικείου ύφους* στο ίδιο κείμενο (βλ. παρ. 1 «εν λόγω», παρ. 3 «συνίσταται στο» και «νοήμονες», παρ. 5 «υπό εξαφάνιση» και παρ. 11 «συναίσθηση ηθικής ευθύνης»):

(11α) Really, if the lower orders don't set us a good example, what on earth is the use of them? They seem, as a class, to have absolutely no sense of moral responsibility.

(11ε) Αν τα κατώτερα στρώματα δεν μας δίνουν το καλό παράδειγμα, σε τι τελοσπάντων χρησιμεύουν; Ως κοινωνική τάξη δεν φαίνεται να έχουν καμιά απολύτως συναίσθηση ηθικής ευθύνης¹¹.

Η «σύγκρουση» επίσημου και οικείου ύφους ως ιδιαίτερα εύχρηστος χιουμοριστικός μηχανισμός στα ελληνικά θεωρούμε ότι προβάλλει τη γνωστική αντίθεση στην οποία στηρίζεται το χιούμορ.

Συνοψίζοντας, η αποτελεσματική διαγλωσσική μεταφορά των χιουμοριστικών αφορισμών του Wilde φαίνεται ότι εξαρτάται από την προβολή της χιουμοριστικής αντίθεσης που περιέχουν. Η προβολή αυτή είναι συνάρτηση της συντομίας στη διατύπωση, της έμφασης στην αυτονομία και της αξιοποίησης των χιουμοριστικών μηχανισμών που εντοπίζονται στα ελληνικά.

4. Συμπεράσματα

Η αποτελεσματικότητα και η διαχρονικότητα των χιουμοριστικών αφορισμών του Oscar Wilde εξαρτώνται κατεξοχήν από τον βαθμό που η γλωσσική διατύπωση διευκολύνει την επεξεργασία (και τη λύση) της γνωστικής αντίθεσης την οποία περιέχουν. Η θεματολογία, η αυτονομία, η συντομία και η αξιοποίηση των χιουμοριστικών μηχανισμών της γλώσσας-στόχου αποτελούν βασικούς παράγοντες που συντελούν στην επιτυχία αυτού του κειμενικού είδους.

11. ΓΑ: οι κατώτερες τάξεις πρέπει να αποτελούν παραδείγματα ηθικής/ δεν αποτελούν παραδείγματα ηθικής, ΛΜ: υπερβολή, ΚΑ: κοινωνική κριτική, ΣΤ: κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ΚΣ: αφορισμός, ΓΛ: συντομία και ανάμειξη επιπέδων ύφους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ANTONOPOULOU Eleni 2002: "A Cognitive Approach to Literary Humour Devices: Translating Raymond Chandler". *The Translator* 8 (2), 195-220.
- ANTONOPOULOU Eleni 2004: "Humour theory and translation research: Proper names in humorous discourse". *Humor* 17(3), 219-255.
- ATTARDO Salvatore 1997: "The Semantic Foundations of Cognitive Theories of Humor". *Humor* 10 (4), 395-420.
- ATTARDO Salvatore 2001: *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ATTARDO Salvatore, HUGHES ATTARDO Donalee, BALTES Paul, PETRAY Marnie Jo 1994: "The Linear Organization of Jokes: Analysis of Two Thousand Texts". *Humor* 7 (1), 27-54.
- BIRDEN Lorene (υπό δημ.): "Tug of Words: Wilde, Saki, and the Witticism". *Thalia*.
- JAKOBSON Roman 1981: "Linguistics and Poetics". Στο *Selected Writings*, volume III. The Hague: Mouton, 18-51.
- JEFFARES A. Norman, GRAY Martin (επιμ.) 1995: *Dictionary of Quotations*. Glasgow: Collins.
- METCALF Fred (επιμ.) 1993: *The Penguin Dictionary of Jokes*. London: Penguin.
- MORLEY Sheridan (επιμ.) (χ.χ.): *The Quotable Oscar Wilde*. Philadelphia and London: Running Press.
- MÜLLER Ralph 2003: "Der Aphorismus und seine Beziehung zur Pointe". *Antares* 6 (Special issue on Humor), 31-34.
- NICHOLLS Mark 1980: *The Importance of Being Oscar. The Wit and Wisdom of Oscar Wilde Set against his Life and Times*. New York: St. Martin's Press.
- REDFERN Walter D. 1997: "Traduction, Puns, Clichés, Plagiat". Στον DELABASTITA Dirk (επιμ.), *Traductio: Essays on Punning and Translation*. Manchester and Namur: St. Jerome Publishing and Presses Universitaires de Namur, 261-269.
- SHORT Mick 1996: *Exploring the language of poems, plays and prose*. London and New York: Longman.
- SMALL Ian 1997: *Oscar Wilde Revalued. An Essay on New Materials and Methods of Research*. Greensboro: ELT Press, University of North Carolina.
- ΤΣΑΚΩΝΑ Βίλλυ (2004): «Το χιούμορ στον γραπτό αφηγηματικό λόγο: γλωσσολογική προσέγγιση». Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τομέας Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.